

1. Psychológia učenia, psychológia vyučovania a psychológia výchovy - základné oblasti pedagogickej psychológie

Namiesto úvodu niekoľko otázok:

- Koľkých vyučujúcich ste do dnešného dňa mali?
- Skúste sa zamyslieť nad tým, koľkí z nich boli podľa vás takí, ktorých považujete za skutočne "dobrých"?
- Skúste si spomenúť na "dobrých vyučujúcich": Aké vlastnosti mali? Uvážte zároveň, na čom sa zakladá vaše pozitívne hodnotenie ich osoby?

Svoje hodnotenie môžete porovnať s hodnotením, ktoré získali Gage a Berliner (1986) na vzorke amerických študentov:

- veľa od nás vyžadovali
- mali systém (dobre organizovali veci, činnosti...)
- mali zmysel pre humor
- látku vysvetľovali s entuziazmom
- veci vysvetľovali tak, že každý ich mohol pochopiť
- svoj čas obetovali, aby sa k nám priblížili (ľudsky)
- mali dobrý pocit, keď sme sa niečo naučili
- boli spravodliví
- vyvolávali pocit zodpovednosti

V odbornej psychologickej terminológii veľa požadovať, dobre organizovať, využívať humor a entuziazmus, resp. vysvetľovať veci tak, aby ich iní ľahko chápali, znamená využívať poznatky psychológie vyučovania, ako jednej z troch základných oblastí pedagogickej psychológie.

"Mať ľudský prístup", vyvolávať pocity zodpovednosti u iných, byť spravodlivý - o týchto formách správania sa učiteľov poskytuje informácie psychológia výchovy.

Učenie sa je treťou oblasťou, o ktorej má psychológia rozsiahly poznatkový systém. Túto oblasť môžeme nazvať psychológiou učenia. Ide o poznatky, ktoré sa týkajú individuálnych činiteľov, ktoré efekt učenia podmieňujú - napríklad inteligencia, pamäť, transfer a pod., ako aj o poznatky, týkajúce sa samotného procesu učenia - podmieňovanie, pojmové učenie, kognitívne učenie atď.

Ak hľadáme odpoveď na otázku, aké konkrétne pedagogické problémy môže pomôcť riešiť pedagogická psychológia (nejde o pomoc psychológov konkrétnemu učiteľovi, resp.

žiakovi - to je náplňou školskej psychológie, ale o pomoc vedeckej disciplíny učiteľom), môžeme dostať v závislosti od toho-ktorého autora rozmanité odpovede. V tomto učebnom texte sa opierame o prácu Gagea a Berlinera (1986), ktorí ich zhrnuli do týchto bodov (citovaní autori uvádzajú prvé štyri body, piaty bod bol doplnený autorom učebného textu):

1. Pomoc pri poznávaní *vlastností žiakov*.
2. Pomoc pri riadení procesu *učenia* a pri *motivovaní* žiakov.
3. Pomoc pri formulácii *cieľa*, resp. *cieľov vyučovania* a pomoc pri voľbe a použití vyučovacích metód.
4. Pomoc pri *hodnotení* výsledkov procesu učenia.
5. Pomoc pri vedení žiakov a triedy, pomoc pri *výchove žiakov*.

1. Vlastnosti žiakov – pedagogická psychológia neopisuje všetky individuálne vlastnosti žiakov, ale iba tie, ktoré považuje za relevantné v podmienkach školského učenia a zároveň sa neusiluje vybrané vlastnosti žiakov opísať komplexne, ale selektívne, iba z jedného zorného uhla: z aspektu, ako ich možno efektívne ovplyvniť.

Individuálne predpoklady jedincov vo všeobecnosti a v tom zmysle aj žiakov skúma a opisuje niekoľko psychologických disciplín:

- vekové a pohlavné osobitosti skúma a opisuje vývinová psychológia;
- inteligenciu, pamäťové schopnosti a mieru tzv. predvedomostí opisuje kognitívna psychológia ako jedna zo súčastí všeobecnej psychológie;
- sociálnu pozíciu osoby skúma sociálna psychológia.

V týchto a ďalších oblastiach ponúka psychológia nielen poznatky, ale aj metódy a diagnostické postupy, ktoré poznanie a porozumenie predpokladov žiakov uľahčujú.

Tento učebný text celú túto šírku pedagogicko-psychologickej problematiky neanalyzuje a koncentruje sa predovšetkým na jeden z dôležitých faktorov učenia - na *motiváciu žiakov k učeniu*, na možnosti jej ovplyvnenia a využitia v podmienkach školského učenia a vyučovania.

2. Podstata procesov učenia – učenie možno považovať za kľúčový pojem pedagogickej psychológie. Komplexnosť procesov učenia vedie k nevyhnutnosti charakterizovať ho z hľadiska jeho viacerých foriem. V tomto učebnom texte sú analyzované jeho základné formy: respondentné učenie (známe aj pod názvom „klasické podmieňovanie“), kontiguitné učenie, operantné učenie, učenie na základe pozorovania a kognitívne učenie a v samostatnej kapitole je analyzované verbálne učenie.

3. Vyučovacie ciele a vyučovacie metódy. Aké ciele majú byť pomocou školského vyučovania dosiahnuté? V tejto úvodnej časti prezentujeme zámerne nevhodnú predstavu o ciele vyučovania, ako ju formuloval Dyer (1967, podľa Gagea a Berlinera, 1986): *"Prioritným cieľom výchovy k demokracii je plnohodnotný vývin osobnosti. Odhalenie, rozvoj a využitie individuálneho nadania má fundamentálny význam pre slobodnú spoločnosť. Centrálnou úlohou demokracie je zdokonaľovať a rozvíjať schopnosti a silné stránky každého jednotlivého občana a podpora individuálnej sebarealizácie je jej najkrajším triumfom."*

Citovaný autor k tomu dodáva, že takto formulovaný cieľ je pre vyučovaciu prax bezcenný. Je to iba "zvuk slov", ktorý sa ako vyjadrenie ideálu môže každému páčiť, avšak sotvako vie, čo tieto zvuky slov definujú. Sú to frázy, ktoré sa dobre počúvajú, ale nehovoria nič o tom, ako to, o čom je reč dosiahnuť. To, ako majú byť formulované ciele vyučovania a návrhy, akými postupami ich možno dosiahnuť, bude opísané v samostatnej kapitole.

Vyučovacie metódy skúma a opisuje pedagogika. Ide o postupy, ako dosiahnuť vyučovacie ciele, ako dosiahnuť to, aby si žiaci osvojili želané obsahy - prednáška, skupinová diskusia, samostatné učenie, využitie moderných technológií (film, počítačom podporované vyučovacie systémy). Pedagogicko-psychologický výskum však zhromaždil poznatky, ktoré účinnosť jednotlivých metód konfrontujú z hľadiska školského výkonu žiakov. Vybranú časť týchto poznatkov analyzuje tento učebný text.

4. Hodnotenie úspešnosti učenia. Pedagogická psychológia ponúka poznatky o troch školsky relevantných hodnotiacich procesoch: hodnotenie pred začiatkom vyučovania, počas neho a po jeho ukončení. Vypracovala nástroje, ktoré toto hodnotenie uľahčujú (didaktické testy) a ponúka okrem iného napríklad odpoveď na otázku, či je vhodné pri hodnotení žiakov navzájom porovnávať - myslí sa tým také hodnotenie, keď z výkonov celej triedy je vypočítaný priemer a s týmto priemerom skupiny sú ostatní porovnávaní. Pedagogická psychológia preskúmala riziká hodnotenia školského výkonu a ponúka možné východiská, ktoré sú v tomto učebnom texte podrobne opísané.

5. Psychológia výchovy - odpovedá na otázku, aké sú ciele výchovy a akými prostriedkami ich možno dosiahnuť. Aj tento aspekt pedagogického pôsobenia je možné považovať za významný, a preto je mu venovaná samostatná kapitola.

Poznámka: Ak by sme ostali pri tomto obsahu pedagogickej psychológie, a teda jej pomoc pre školskú prax by sa týkala spomínaných 5 bodov, určite by sme neboli úplní. Vychádzali by sme z mylnej predstavy, že učenie a vyučovanie, ak sú dobre organizované

kvalifikovaným učiteľom, prebiehajú bez rušivých momentov. Pravdou však je, že bez ohľadu na vyššie uvedené, vyučovanie a učenie môže byť ovplyvnené negatívne mnohými činiteľmi. Ako príklady možno uviesť:

- frustrácia 8 ročného dievčaťa z konfliktu medzi učiteľom a jej dobrou priateľkou
- sebahodnotenie žiaka 9. ročníka, ktorý je presvedčený, že z neho „nikdy nič nebude“
- zlý pocit 15 ročného žiaka, že sa nedokáže na hodine geometrie koncentrovať
- strach maturanta pred ústnou skúškou
- hnev žiakov strednej školy, že niektoré predmety sú im úplne zbytočné a podobne

Aj keď tieto problematické aspekty vyučovania považujeme za rovnako dôležité, z dôvodu zamerania tohoto učebného textu na pozitívne aspekty vyučovania, výchovy a učenia sa im nebudeme bližšie venovať.